

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

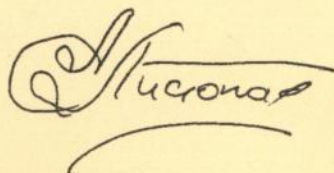
На правах рукопису

ЛИСТОПАД Олексій Анатолійович

***Дидактичні умови гуманізації навчання
майбутніх учителів в університеті***

13.00.04 - професійна педагогіка

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

ДВ. 36.183

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00757069 (Y)

Робота виконана в Одеському державному університеті імені І.І. Мечникова

Наукові керівники

- доктор педагогічних наук, професор
ЛУГОВИЙ Володимир Іларіонович
- кандидат педагогічних наук, доцент
ЯКУБОВСЬКА Олександра Миколаївна

Офіційні опоненти

- доктор педагогічних наук, професор
КОЗАКОВ Віталій Андрійович
- кандидат педагогічних наук, доцент
ВОЛОДЬКО Володимир Миколайович

Провідна установа

- Київський державний лінгвістичний університет

Захист дисертації відбудеться "25" листопада 1996 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України /254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань/.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій частині Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України /254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9/.

Автореферат розіслано "23" листопада 1996 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Г.М. Цибульська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Проблема гуманізації навчання студентів є найбільш актуальною в дидактиці, оскільки її розв'язання тісно пов'язане з основною суперечністю у процесі навчання - між постійно зростаючими вимогами до сучасного спеціаліста і можливістю особистості їм відповідати. Тому вищий навчальний заклад повинен приділяти особливу увагу становленню творчого потенціалу студента, готувати новаторів своєї професійної справи, які могли б успішно працювати в умовах майбутнього суспільства, що неперервно розвивається. Це завдання може розв'язуватись на основі гуманізації освіти.

Проблема гуманізації навчання має велике теоретичне і практичне значення. В ній знаходять відображення сучасні тенденції, що ґрунтуються на багатовіковій традиції гуманного підходу в педагогіці. Гуманістичні ідеї свободи і захисту особистості, повага та толерантне ставлення до переконань і поглядів інших людей знайшли відображення в педагогічних концепціях різних періодів розвитку суспільства.

Накопичений досвід свідчить, що процес навчання у вищих педагогічних закладах потребує гуманізації стосунків між викладачем і студентами, організації їх співпраці, в якій кожен має змогу максимально актуалізувати та реалізувати своє "Я". Вимога створення гуманного навчального середовища насамперед пов'язана з необхідністю всебічного розвитку особистості педагога засобами освіти і формування його здатності здійснювати гуманну навчальну діяльність.

Аналіз стану готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями показав, що більшість випускників не готові до

цієї діяльності. Таке становище значною мірою зумовлене недостатньою науковою розробкою даної проблеми в педагогічній теорії.

Окремі аспекти проблеми взаємодії викладача і студентів, гуманізації освіти розглядалися у працях А.М.Алексюка, Є.В.Бондаревської, А.О.Вербицького, С.У.Гончаренка, І.А.Зязюна, М.Д.Касьяненка, В.А.Козакова, Л.В.Кондрашової, Н.В.Кузьміної, В.О.Онищука, В.А.Семиченко, І.В.Харламова, Г.І.Щукіної, М.Д.Ярмаченка та інших.

Теоретико-методологічні аспекти цієї важливої проблеми знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних психологів, передусім Г.О.Балла, Л.С.Виготського, Г.С.Костюка, О.М.Леонтьєва, А.К.Маркової, Р.С.Немова, А.Маслоу, Г.Олпорта, К.Роджерса, С.Л.Рубінштейна, Г.Хекхауза й інших. Однак, як показало вивчення, дослідження проблеми умов гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті представлено фрагментарно, незавершено.

Таким чином, актуальність і теоретична та методично-прикладна розробленість проблеми гуманізації навчання студентів і зумовили вибір теми дослідження: "Дидактичні умови гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті".

Об'єкт дослідження: процес навчання студентів в університеті.

Предмет дослідження: комплекс дидактичних умов, що забезпечують гуманізацію навчання майбутніх учителів і стимулюють формування їх готовності до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Мета дослідження: полягає у визначенні та науковому обґрунтуванні дидактичних умов гуманізації навчання студентів в університеті, а також їх підготовці до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Гіпотеза дослідження. Процес навчання майбутніх учителів буде здійснюватись на гуманній основі, якщо в системі їх професійно-педагогічної підготовки реалізувати комплекс дидактичних умов, а саме:

- надання студентіві у навчанні необхідного простору для його самоактуалізації;
- забезпечення студентіві не тільки статусу об'єкта навчальної діяльності, але й його суб'єкта;
- організація гуманної педагогічної взаємодії в системах "викладач-студент", "студент-учень";
- якісне засвоєння досвіду гуманізації взаємодії та формування вмінь, здібностей, якостей особистості, які сприяють гуманізації відношень;
- формування і розвиток у структурі мотиваційної сфери особистості студента гуманістично орієнтованих потреб, мотивів, цілей;
- впровадження дидактичних технологій, які сприяють забезпеченню гуманізації навчання студентів;
- використання ефективної методики діагностики сформованості готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Виходячи з об'єкта, предмета, мети і наукової гіпотези, були поставлені такі **завдання**:

1. Визначити та обґрунтувати комплекс дидактичних умов, які сприяють гуманізації навчання студентів.
2. Проаналізувати й узагальнити особливості гуманного підходу до організації навчання майбутніх учителів.
3. Визначити основні гуманістичні ознаки і зміст технологій навчання.
4. Врахувати вплив мотиваційної сфери особистості

майбутнього вчителя на гуманізацію навчання в університеті.

5. Розробити систему організації процесу гуманної педагогічної взаємодії.

6. Розробити методичку діагностики сформованості готовності студентів до гуманної взаємодії з учнями і методичні рекомендації для викладачів і студентів з проблеми гуманізації навчання майбутніх учителів.

Методологічну основу дослідження склали: теорія пізнання, філософські та психолого-педагогічні положення про людську особистість, про загальнолюдські цінності, про гуманізм, відповідно до яких найвищою цінністю в суспільстві є людина. Загальнометодологічною базою дослідження є гуманістична психологія й етика, концепція гуманізації загальної середньої освіти (С.У.Гончаренко, Ю.І.Мальований), особистісно орієнтована дидактика (В.А.Петровський, Ш.О.Амонашвілі та інші).

Концепція дослідження. Дидактичні умови гуманізації навчання студентів можуть бути визначені в моделі гуманної педагогічної взаємодії, в якій студенти і викладачі виступають як рівноправні суб'єкти, об'єднані спільною метою підготовки до здійснення гуманної педагогічної взаємодії в майбутній професійній діяльності. Підготовка студентів до ефективної педагогічної діяльності повинна базуватися на навчанні, основу якого мають складати гуманістично орієнтовані дидактичні технології.

Теоретичною основою дослідження є положення, які розроблялись у педагогіці (А.М.Алексюк, Ш.О.Амонашвілі, С.У.Гончаренко, Н.В.Кузьміна, М.Д.Касьяненко, В.І.Луговий, В.О.Онищук, В.О.Сухомлинський, І.Ф.Харламов та інші) та в психології (Л.С.Виготський, І.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, А.К.Маркова, Р.С.Немов, С.Л.Рубінштейн та інші). В пошуках

оптимальних шляхів процесу підготовки майбутнього вчителя до гуманної педагогічної взаємодії з учнями ми врахували концепції, розроблені представниками гуманістичної психології (Г.Олпорт, А.Маслоу, К.Роджерс, Р.Бернс та інші).

З метою розв'язання завдань використовувались такі **методи**: аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури; вивчення і узагальнення досвіду роботи викладачів в умовах університетської системи освіти; анкетне опитування студентів, викладачів та вчителів; монографічний опис студентів; метод спостереження та аналізу педагогічних явищ і процесів; інтерв'ювання студентів і викладачів; моделювання об'єктів педагогічної діяльності; педагогічний експеримент.

Дослідження проводились у три етапи:

- перший етап (1990-1991 р.р.) - теоретичний аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури з проблеми гуманізації навчання студентів, а також узагальнення досвіду впровадження гуманістично орієнтованих дидактичних технологій;

- другий етап (1991-1993 р.р.) - проведення пошукового експерименту, в процесі якого виявились науково-теоретичні передумови гуманізації навчання студентів в університеті;

- третій етап (1993-1996 р.р.) - формуючий експеримент. На данному етапі в експериментальні групи впроваджувалась розроблена нами комплексна методика процесу підготовки студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Експериментальна база дослідження. Основні результати експерименту були отримані на базі Одеського державного університету імені І.І.Мечникова. Всього дослідно-експериментальною роботою було охоплено 387 осіб з інститутів соціальних наук; математики, економіки і механіки; а також факультетів історичного, біологічного, геолого-географічного,

фізичного, хімічного, філологічного, романо-германської філології університету. У формуючому експериментальному дослідженні брали участь дві експериментальні та дві контрольні групи. В перші експериментальні та контрольні групи були включені студенти вечірньої форми навчання: 38 студентів філологічного і 36 студентів фізичного факультетів. Друга експериментальна група складалась із 42 студентів та контрольна із 48 студентів денного відділення геолого-географічного факультету. Всього в експериментальні групи входило 80 студентів, а в контрольні - 84 студента.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- визначено комплекс дидактичних умов діяльності викладача і студентів, які забезпечують гуманізацію навчання в університеті;
- розроблено гуманістично орієнтовану модель формування мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя;
- розроблено методику діагностики готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Теоретична значущість дослідження:

- розроблено систему організації процесу гуманної педагогічної взаємодії;
- доведено необхідність враховувати вплив мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя на гуманізацію навчання;
- визначено основні гуманістичні ознаки і зміст дидактичних технологій, що забезпечують гуманізацію навчання студентів.

Практична значущість дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій для викладачів та вчителів з питань впровадження гуманістично орієнтованих дидактичних технологій. Розроблено й апробовано спецкурси "Гуманізація навчання (інноваційні педагогічні технології)", "Основи гуманізації педагогічного спілкування". Викладачам запропонована авторська

методика професійно-педагогічної підготовки студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Вірогідність дослідження забезпечується методологічною й теоретичною обґрунтованістю наукових позицій, кількісним та якісним аналізом педагогічних фактів, що були виявлені в процесі експериментальної роботи, відповідністю застосовуваних методів і методик дослідження його цілям, репрезентативністю отриманих даних, результатами різних замірів, одержаних у ході дослідницької роботи.

На захист виносяться:

- комплекс дидактичних умов, що забезпечують гуманізацію взаємодії викладача і студентів у навчанні (зміну позиції студента і викладача у навчанні та характеру їх взаємодії; впровадження нового гуманістично орієнтованого змісту професійної освіти; розробку гуманістичних особистісно орієнтованих дидактичних технологій);

- модель організації процесу гуманної педагогічної взаємодії, структура якої включає такі компоненти: цільовий, мотиваційний, змістовний, діяльнісно-операційний, емоційно-вольовий, контрольньо-регулюючий, оціночно-результативний;

- система організації процесу гуманної педагогічної взаємодії, що базується на єдності взаємопов'язаних процесів гуманізації навчання у вищому закладі освіти і підготовки майбутніх учителів до здійснення гуманної педагогічної взаємодії у власній професійній діяльності.

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом їх опублікування у наукових та науково-методичних виданнях, викладення у доповідях, повідомленнях на міжнародних науково-практичних конференціях: "Леся Українка і сучасність" (м. Одеса, 1993 р.); "Філософія. Менталітет. Освіта" (м. Одеса, 1995 р.); "Молодь на порозі

третього тисячоліття: пошук пріоритетів" (м. Одеса, 1995 р.); "Проблеми психології часу" (м. Одеса, 1995 р.); "Жінки України: сучасний статус і перспективи" (м. Київ, 1995 р.); "Культурно-історичні, соціальні, та правові аспекти державотворення в Україні" (м. Одеса, 1996 р.); на Всеукраїнській науково-методичній конференції "Вищі учбові заклади України і проблема розвитку міжнародних зв'язків" (м. Одеса, 1994 р.); на регіональних науково-практичних конференціях: "Класична педагогіка і філософія в світі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності" (м. Одеса, 1993 р.); "Теоретичні та прикладні аспекти викладання іноземних мов в технічних вузах" (м. Одеса, 1993 р.); "Проблеми гуманітарного, природничо-наукового та технічного знання на сучасному етапі розвитку науки" (м. Одеса, 1994 р.).

Впровадження результатів дослідження. Основні висновки, матеріали та рекомендації дослідження впроваджені та використовуються в навчальному процесі інститутів і факультетів Одеського державного університету при проведенні лекційних та практичних занять з курсів "Основи психології та педагогіки", "Педагогіка та методика виховної роботи", спецкурсів "Гуманізація навчання (інноваційні педагогічні технології)", "Основи гуманізації педагогічного спілкування".

Структура роботи: дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури (170 джерел) та 7 додатків. Дисертація вміщує 35 таблиць, 3 схеми, 4 діаграми, 10 малюнків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет дослідження, сформульовано його гіпотезу, мету і головні завдання, визначено методологічні та теоретичні основи, методи дослідження, наукову новизну, теоретичну значущість одержаних результатів, форми їх апробації, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Дидактичні основи гуманізації навчання студентів" розкривається сутність гуманного підходу в педагогіці, а також вплив мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя на процес гуманізації навчання. Викладено результати аналізу основних гуманістичних ознак і змісту технологій навчання майбутніх учителів.

Виходячи з аналізу теорії і практики, виявлено дидактичну сутність гуманізації навчання. Гуманізація навчання розглядається як цілісний цілеспрямований процес високоорганізованої взаємозумовленої комплексної діяльності викладача і студентів, котра базується на суб'єктивізації відносин, повазі один до одного, довірі, прийнятті потреб, мотивів та цілей партнера. Гуманізація створює максимально сприятливі умови для оволодіння людським досвідом, формування ціннісних орієнтацій, умінь та навичок, розвитку педагогічних здібностей. Гуманістичні інновації в системі навчання стимулюють формування і розвиток гуманістично орієнтованих потреб, мотивів та цілей у структурі мотиваційної сфери, а також гуманних якостей особистості і служать самоактуалізації, саморозвитку, самовираженню студента та викладача. При цьому комплексна діяльність здійснюється не

примусово, а спільно з викладачем і під його керівництвом, а також в постійній взаємодії і співтворчості між студентами.

Теоретичне та практичне дослідження проблеми гуманізації навчання в сучасній дидактиці здійснюється за такими напрямками:

1) збагачення змісту навчання поняттями, ідеями, теоріями, знаннями, які сприяють гуманізації, а також пошуку інноваційних дидактичних технологій, що передбачають співробітництво і співтворчість викладача та студента;

2) вивчення і формування мотиваційної сфери особистості в контексті її впливу на процес гуманізації навчання студента.

Аналіз історії розвитку гуманного підходу у вітчизняній і зарубіжній дидактиці дає змогу розглядати формування мотиваційної сфери як провідний фактор у процесі гуманізації навчання майбутнього вчителя. Поняття "мотиваційна сфера" трактується в широкому розумінні, включаючи в нього потреби, мотиви, цілі та розглядається в контексті загальноприйнятих в психології і педагогіці тлумачень. На основі узагальнення результатів дослідження мотиваційної сфери особистості студента розроблено:

1) формально-логічну модель формування мотивів у мотиваційній сфері особистості (на психологічному рівні моделювання), котра дає уявлення про структуру мотиваційної сфери особистості і співвідношення між її структурними елементами;

2) модель формування мотиваційної сфери, що сприяє гуманізації навчання майбутнього вчителя (на педагогічному рівні моделювання), особливістю данної моделі є те, що проблема мотивації розглядається через призму особистісної взаємодії студента і викладача.

Для динамічного функціонування моделі необхідно: по-

перше, враховувати вже сформовану мотиваційну сферу студента при організації навчання; по-друге, надати студентові в навчанні необхідного простору для актуалізації свого “Я” (самоактуалізації), реалізації своїх здібностей та розвитку творчої індивідуальності; по-третє, забезпечити студентові не тільки статус об’єкта навчальної діяльності, але і його суб’єкта (навчання розглядається як процес міжособистісної взаємодії і спілкування в системах “викладач-студент”, “студент-студент”, “студент-студентська група”); по-четверте, кожен студент повинен мати можливість брати участь у постановці цілей і завдань окремих предметів, курсів, розділів і тем навчальних занять.

Успішність формування та розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя визначається тим, наскільки широкі можливості надає йому педагогічна система для активності в процесі пізнавальної діяльності. Тому цілком правомірним є питання про пошук дидактичних технологій навчання, котрі змогли б надати студентові можливість для самоактуалізації, самоорганізації та саморозвитку.

У дисертації здійснено аналіз технологічного підходу в педагогіці. Розглядаючи парадигми дидактичної технології і визначаючи наявність теоретичного аспекту даної проблеми та необхідність її спрямування на гуманний підхід до організації навчання студента, ми виявили основні гуманістичні ознаки, характерні для дидактичних технологій. В результаті аналізу виділено систему ознак: демократизм міжособистісних відносин, діалогізм педагогічної взаємодії, альтруїзм внутрішньо-групових відносин, самоорганізацію процесу пізнавальної діяльності, самокерування в навчанні, самоконтроль і самооцінку результатів пізнавальної діяльності. Між вказаними ознаками існує тісний взаємозв’язок. Всі вони спрямовані на самоактуалізацію

особистості майбутнього вчителя. Виходячи з цього, гуманістично орієнтовані дидактичні технології доцільно визначити як систему прийомів, засобів і способів організації навчальної діяльності студента, котрі забезпечують гуманізацію педагогічної взаємодії між викладачем і студентами, а також співробітництво та співтворчість студентів.

Для того, щоб студент зміг успішно реалізувати гуманістично орієнтовані дидактичні технології в своїй майбутній педагогічній діяльності, йому необхідно: оволодіти певним обсягом знань і умінь, необхідних для організації гуманної педагогічної взаємодії; сформувати гуманістично орієнтовані потреби, мотиви, цілі в структурі мотиваційної сфери; розвивати педагогічні здібності та гуманні якості особистості.

Для оцінки компетентності студентів з проблем гуманізації навчання доцільно застосовувати методику аналізу за рівнями. З цією метою був визначений зміст чотирьох рівнів готовності: репродуктивний, репродуктивно-творчий, творчо-репродуктивний і творчий.

Репродуктивний рівень підготовленості властивий тим студентам, котрі відтворюють набутий досвід гуманізації навчання без достатнього його осмислення й розуміння, тобто виконують окремі дії за зразком, без достатнього усвідомлення. Вони не можуть використовувати досвід в нових ситуаціях. Студенти не виявляють інтересу до наукової літератури з проблем гуманізації навчання. Педагогічні здібності діють ізольовано одна від одної, що не дає можливості компенсації недостатньо розвинутих здібностей більш сформованими. Гуманні особистісні якості не достатньо виражені. Гуманістично орієнтовані потреби, мотиви, цілі в мотиваційній сфері особистості студента є другорядними та ситуативними і тому не значною мірою впливають на процес

навчання.

Репродуктивно-творчий рівень підготовленості характерний для студентів, здатних використовувати здобутий досвід, що необхідний для гуманізації навчання, в стандартних чи варіативних умовах. Студенти проявляють елементи творчості і використовують набутий досвід в нестандартних ситуаціях. Водночас вони не виявляють особливого інтересу до наукової літератури з проблеми гуманізації навчання. Характеризуються ситуативністю прояву педагогічних здібностей і нечітко вираженими гуманними особистісними якостями. Гуманістично орієнтовані потреби, мотиви, цілі в структурі мотиваційної сфери особистості студента є усвідомленими, але не провідними.

Творчо-репродуктивний рівень підготовленості характерний студентам, які в основному продуктивно застосовують засвоєний досвід в нетипових ситуаціях під час пошуків ефективних шляхів розв'язання проблеми гуманізації навчання. Вони швидко і точно визначають і осмислюють способи власної і групової діяльності з урахуванням конкретних умов. Студенти виявляють формуючий інтерес до наукової літератури з проблеми гуманізації навчання. Педагогічні здібності діють у тісному зв'язку між собою, доповнюючи одна одну, що створює можливість для компенсації недостатньо розвинутих здібностей більш сформованими і розвиненими. Гуманні особистісні якості виражені яскраво, але не постійно проявляються. Гуманістично орієнтовані потреби, мотиви, цілі в мотиваційній сфері особистості студента є провідними усвідомленими, домінуючими, але не стійкими, а також реально впливають на активність у навчальній діяльності, але цей вплив не постійний.

Творчий рівень підготовленості властивий тим студентам, котрі характеризуються повнотою і міцністю досвіду, необхідного

для гуманізації навчання. Вони можуть продуктивно використовувати опанований досвід в нестандартних ситуаціях. Студенти проявляють яскраво виражений інтерес до наукової літератури з проблеми гуманізації навчання, і на цій основі вони самостійно здійснюють пошук нових творчих способів в роботі, характеризуються стабільним виявленням педагогічних здібностей. Гуманні особистісні якості діють зримо, характерно, яскраво виражено і постійно. Гуманістично орієнтовані потреби, мотиви, цілі є провідними, усвідомленими, стійкими, домінуючими в мотиваційній сфері студента і здійснюють значний вплив на активність у навчанні.

У другому розділі “Дидактичні умови функціонування експериментальної системи підготовки майбутніх учителів до організації гуманної педагогічної взаємодії” викладено характеристику основних інноваційних дидактичних технологій, які забезпечують гуманізацію навчання майбутніх учителів, обґрунтовано експериментальну методика діагностики сформованості готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями, визначено критерії її ефективності.

Гуманна взаємодія потребує педагогічно доцільного управління навчальною діяльністю студента, яка проводиться без примусу і суворої регламентації усіх за єдиним зразком. Основною є спільна творча діяльність студентів і викладача, де викладач і студенти - партнери. Це дало змогу розробити авторську модель організації гуманної педагогічної взаємодії. При моделюванні було виділено п'ять етапів. На першому визначено об'єкт дослідження. На другому відбувалось накопичення знань про організацію гуманної педагогічної взаємодії. На третьому на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та практики вищої школи було виділено структурні компоненти: цільовий,

мотиваційний, змістовний, діяльнісно-операційний, емоційно-вольовий, контрольно-регулюючий, оціночно-результативний. На четвертому побудовано експериментальну модель на педагогічному рівні моделювання. На п'ятому відбувалась її експериментальна перевірка.

Впровадження данної моделі вимагає дотримання таких умов, коли викладач:

1) аналізуючи своє власне "Я", надає студентіві в педагогічному процесі необхідний простір для самоактуалізації особистості майбутнього вчителя;

2) забезпечує студентам не тільки статус об'єкта навчальної діяльності, але й його суб'єкта, допомагає у формулюванні та уточненні цілей, які поставлені перед кожним студентом окремо і перед групою в цілому;

3) організовує гуманну педагогічну взаємодію в системах "викладач-студент", "студент-студент", "студент-учень", відчуває емоційний настрій групи та сприймає його;

4) прагне забезпечити студентам статус співавтора навчального процесу, створює сприятливі можливості для плідного засвоєння знань, формування вмінь, які сприяють гуманним взаємовідносинам, не тільки сам навчає, але й вчиться в процесі спілкування з студентами, прагне досягнути вияву емпатії в процесі навчання, що сприяє формуванню педагогічних здібностей та особистісних якостей, необхідних для організації гуманної педагогічної взаємодії з учнями;

5) актуалізуючи мотиваційні ресурси, стимулює процес формування і розвитку в структурі мотиваційної сфери особистості студента гуманістично орієнтованих потреб, мотивів, цілей;

6) використовує дидактичні технології, що забезпечують

пізнавальну активність студентів на заняттях, позитивний емоційний стан, демократичний стиль взаємовідносин, а також сприяють гуманізації навчання студентів;

7) використовує ефективні методики діагностики сформованості готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Що ж стосується студента, то він:

1) розвиває свої потенційні можливості, самоактуалізує свою особистість;

2) усвідомлює себе суб'єктом взаємодії, прагне співдіяти з викладачем у визначенні змісту і найбільш адекватних дидактичних технологій, бере участь в цілепокладанні своєї майбутньої діяльності;

3) встановлює з оточуючими доброзичливі особистісні взаємовідносини в системах "студент-викладач", "студент-студент", "студент-учень";

4) бере активну участь у навчанні, оволодіває досвідом, який сприяє гуманним взаємовідносинам, у той же час сам є джерелом досвіду, в процесі взаємодії формує педагогічні здібності та гуманні якості;

5) приймає рішення і відповідає за свої вчинки, включається в ситуацію вибору, розвиває в гуманістичному напрямку свою мотиваційну сферу;

6) бере активну участь у проведенні занять, прагне до позитивного емоційного стану та демократичного стилю взаємовідносин і гуманної взаємодії;

7) здійснює самодіагностику сформованості готовності до гуманної педагогічної взаємодії з учнями і виходячи з цього, регулює та корегує процес її формування і розвитку.

Для того, щоб реалізувати вищеназвані умови діяльності

викладача та студента, на основі аналізу психологічної і педагогічної літератури, спостережень та бесід з досвідченими викладачами, нами виділено комплекс дидактичних технологій: взаємонавчання, дискусія, дидактична гра, мікрвикладання, мозокова атака. В дисертації проводиться аналіз кожної із виділених технологій.

Щоб впровадити в навчальний процес всі зазначені гуманістично орієнтовані дидактичні технології, важливо мати чітке уявлення про мотиваційну сферу особистості студента. З цією метою було проведено дослідження впливу потреб, мотивів, цілей на мотиваційну сферу особистості студентів. Для визначення рівня зв'язку структурних елементів мотиваційної сфери особистості студента проведено кореляційний аналіз з обчисленням на ПЕОМ. Було введено функцію кореляції $f_{m_i}(M)$ структурних елементів m_i з мотиваційною сферою особистості студентів M (де $m_i \in M$). Одержані дані свідчать, що сформована мотиваційна сфера дозволяє впровадити розроблену методику.

Особливістю розробленої методики є зміна позиції самого студента у навчанні. Формування активної позиції студентів до розв'язання проблеми гуманізації забезпечувалось визначеною системою і конкретними шляхами. Комплексна методика включала курс "Педагогіка і методика виховної роботи", який був збагачений питаннями, присвяченими проблемі гуманізації взаємовідносин. Зміст підготовки студентів доповнювався впровадженням авторських спецкурсів "Гуманізація навчання (інноваційні педагогічні технології)" та "Основи гуманізації педагогічного спілкування", посиленням внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків у циклі гуманітарних і соціальних дисциплін, науково-дослідницькою і самостійною роботою студентів. У процесі педагогічної практики здійснена актуалізація

теоретичних знань у конкретних умовах формування гуманістичних установок на педагогічну діяльність.

Методика діагностики сформованості готовності студентів до гуманізації навчання ґрунтується на розроблених критеріях, визначених рівнях і включає:

1) засвоєння необхідних для розв'язання цієї проблеми знань (методологічних, теоретичних, методичних, технологічних);

2) формування вмінь, які сприяють гуманізації відносин (гностичних, інформаційних, організаторських, комунікативних, управлінських, технологічних, прикладних);

3) розвиток педагогічних здібностей (дидактичних, організаторських, комунікативних, експресивних, перцептивних, сугестивних, науково-пізнавальних), необхідних майбутньому вчителю для гуманізації навчання;

4) формування гуманістично орієнтованих потреб, мотивів, цілей;

5) розвиток особистісних якостей (гуманність, демократизм, альтруїзм, колективізм, оптимізм, чесність, справедливість, вимогливість, принциповість, сумлінність, послідовність, об'єктивність, аналітичність, інтелігентність, утриманість, самовладання, витриманість, контактність, активність).

З метою забезпечення надійності для кожного оцінювання рівнів готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями на пошуковому (П), формуючому (Ф) і завершальному (З) етапах експеримента визначалось середнє арифметичне, а також середнє квадратичне відхилення σ . Як відносну міру мінливості з метою порівняння розраховувався коефіцієнт варіації γ . Результати діагностичних зрізів вказують про ефективність експериментальної роботи у данному напрямі.

Таблиця 1

Зміна показника готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями в експериментальних і контрольних групах (у відсотках)

	репродуктивний			репродуктивно-творчий			творчо-репродуктивний			творчий		
	П	Ф	З	П	Ф	З	П	Ф	З	П	Ф	З
E ₁	45,5	27,3	18,1	29,9	20,3	16,3	16,9	34,2	35,8	7,7	18,2	29,8
K ₁	39,7	35,2	34,0	34,7	31,5	28,9	17,1	20,7	23,1	8,4	12,6	14,0
E ₂	47,8	29,0	15,0	40,1	22,8	14,1	5,9	20,2	30,3	6,2	28,0	40,6
K ₂	46,5	42,2	36,7	32,4	30,0	30,9	15,2	18,6	19,6	5,9	9,2	12,8

Для незалежного підтвердження результатів експериментальної методики ми провели експертну оцінку рівня сформованості готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями.

Таблиця 2

Зміна показника експертної оцінки готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями в експериментальних і контрольних групах (у відсотках)

	репродуктивний			репродуктивно-творчий			творчо-репродуктивний			творчий		
	П	Ф	З	П	Ф	З	П	Ф	З	П	Ф	З
E ₁	46,6	32,2	23,6	30,5	23,2	19,7	15,5	29,2	32,4	7,4	15,4	24,3
K ₁	48,1	36,5	33,8	31,4	25,2	24,5	11,3	27,9	30,6	9,2	10,4	11,1
E ₂	50,1	30,9	19,9	23,9	20,9	15,3	17,1	29,3	32,4	8,9	18,9	32,4
K ₂	47,4	38,1	35,4	27,9	31,5	29,1	16,3	19,3	22,9	8,4	10,8	12,6

Порівняльний аналіз, монографічний опис студентів різних рівнів готовності свідчать про покращення процесу формування готовності студентів експериментальних груп до гуманної педагогічної взаємодії з учнями. Математично-статистична обробка кількісної інформації за допомогою ПЕОМ підтвердила правомірність висунутої гіпотези дослідження і вказує на єдність взаємопов'язаних процесів гуманізації навчання в університеті, з одного боку, та підготовки студентів до здійснення гуманної педагогічної взаємодії в майбутній їх професійній педагогічній діяльності, з другого.

У висновках узагальнюються результати дослідження особливостей теоретичного та практичного розв'язання проблеми дидактичних умов гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті. На основі здійсненого дослідження зроблені узагальнюючі висновки:

1. Гуманізація навчання відображає сучасні педагогічні тенденції і базується на гуманізації відносин навчаючого (викладача) і тих, хто навчається (студентів), їх взаємній повазі, довірі, прийнятті особистісних потреб, мотивів та цілей. Гуманна педагогічна взаємодія забезпечує студентів позицію не об'єкта для примусового впливу, а суб'єкта, який здатний вступити у співробітництво з викладачем та іншими студентами. Гуманізація дозволяє здійснити самореалізацію особистості майбутнього вчителя в процесі навчання.

2. Процес формування гуманістичних установок найбільш успішно відбувається в спеціально організованих умовах педагогічної підготовки майбутніх учителів. Ефективність процесу забезпечується відповідними гуманістично орієнтованими дидактичними технологіями, основними ознаками яких є демократизм міжособистісних стосунків, діалогізм педагогічної

взаємодії, альтруїзм внутрішньогрупових відносин, самоорганізація процесу пізнавальної діяльності, самоуправління в навчанні, самоконтроль та самооцінка результатів пізнавальної діяльності. Основні напрями гуманізації навчання включають співробітництво та співтворчість між викладачем і студентами в процесі гуманізації структурних компонентів навчальної діяльності: цільового, мотиваційного, змістовного, діяльнісно-операційного, емоційно-вольового, контрольного-регулюючого, оціночно-результативного.

3. Підготовка студентів в університеті до гуманізації навчання в школі включає оволодіння знаннями, необхідними для організації даного процесу; формування вмінь гуманізувати взаємовідносини; розвиток педагогічних здібностей; формування гуманістично орієнтованих потреб, мотивів, цілей і гуманних якостей особистості майбутнього вчителя. Методика діагностики сформованості готовності студентів до гуманізації навчання в школі базується на рівневому підході і включає репродуктивний, репродуктивно-творчий, творчо-репродуктивний, творчий рівень.

4. Результати проведеного дослідження вказують на обґрунтованість розробленого комплексу дидактичних умов, що сприяють гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті, а саме: зміну позиції студента і викладача у навчанні та характеру їх взаємодії; надання студентові необхідного простору для його самоактуалізації в навчанні; впровадження нового гуманістично орієнтованого змісту освіти; впровадження дидактичних технологій, які сприяють забезпеченню гуманізації навчання студентів; використання ефективної методики діагностики сформованості готовності студентів до гуманної педагогічної взаємодії з учнями. При цьому слід вважати, що реалізація будь-якої з виділених умов неможлива без реалізації всіх інших.

Недопустима гіперболізація, так само, як і недооцінка тієї чи іншої дидактичної умови, оскільки це знижує ефективність гуманізації взаємодії викладача і студентів у навчанні. Тільки цілісне комплексне застосування системи дидактичних умов дозволяє успішно розв'язати завдання гуманізації навчання майбутніх учителів в університеті.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого наукового обґрунтування заслуговують, на нашу думку, питання дослідження гуманізації педагогічної підготовки як проблеми дидактики вищої школи.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Дидактические основы гуманизации обучения студентов: Методическое пособие. - К.-Одесса: Изд-во МВ, 1996. - 84 с. - В соавторстве.

2. Видатний український педагог-гуманіст Олександр Васильович Духнович // Класична педагогіка і філологія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності: Матеріали міжвузів. наук.-практ. конф. - Одеса: Летопись, 1993. - С. 95-97.

3. Изучение влияния различных мотивов выбора профессии учителя на мотивационную сферу студента // Молодежь на пороге третьего тысячелетия: поиск приоритетов: Материалы международ. науч.-практ. конф. - Одесса: ОГПУ, 1995. - С. 14-15.

4. Влияние философско-гуманистических идей Владимира Мономаха на развитие педагогической мысли в Украине // Філософія. Менталітет. Освіта: Матеріали міжнарод. наук.-теорет. конф. - Одеса: ППУ, 1995. - С. 4-5.

5. Вплив педагогічних ідей Т.Г.Шевченка на розвиток Бель-Ланкастерських шкіл взаємонавчання в Україні // Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні:

Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. - Одеса: ОДУ, 1996. - С.123-125.

6. Методика організації учебно-познавальної діяльності при диалогічному взаємодії студентів // Теоретическіе і прикладні аспекти преподаванія іностранных язиков в техніческих вузах. - Одесса: ОГПУ, 1993. - С. 49-50.

7. Ідеї гуманізму у педагогічній спадщині Л.Українки // Леся Українка і сучасність. - Одеса: ОДУ, 1993. - С. 39-40.

8. Влияние мотивационной сферы студента на процесс гуманизации познавательной деятельности // Проблема взаимодействия гуманитарного и технического знания на современном этапе развития науки: Гуманитарное образование в техническом вузе. - Одеса: ОГПУ, 1994. - С. 19-20.

9. Педагогические основы гуманизации познавательной деятельности // Вищі учебні заклади України і проблеми розвитку міжнародних зв'язків. - Одеса: ОДАХТ, 1994. - С. 97-98.

10. Влияние педагогической практики на формирование навыков адекватного оценивания временных интервалов у студентов // Проблеми психології часу. - Одеса.: ОДУ, 1995. - С. 96-98.

11. Идеи гуманизма в становлении Одесских высших женских педагогических курсов // Жінки України: сучасний статус і перспективи. - К.: ІСДО, 1995. - С. 281-283.

Листопад А.А. Дидактические условия гуманизации обучения будущих учителей в университете.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - профессиональная педагогика: Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1996 г.

В диссертации научно обоснован комплекс дидактических условий, необходимых для организации деятельности преподавателя и студентов при гуманном педагогическом взаимодействии в процессе обучения. Разработана методика диагностики сформированности готовности будущих учителей к гуманизации обучения в школе.

Listopad A.A. Didactic conditions for humanization of teacher training process at University

Disseriation, in the form of a manuscript, for a Candidate of Pedagogical Sciences, specialization 13.00.04 - professional pedagogy. Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education, at the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, 1996.

The thesis provides the scientific basis for didactic conditions necessary for humanistic (learner - centered) teacher - student interaction. It sets diagnostic techniques for measuring future teachers awareness and readiness for humanization of education.

Ключові слова: університет; майбутній учитель; гуманізація навчання; дидактичні умови і технології; методика діагностики.

Диссертация

Подписано к печати 20.11.96г. Формат 60x84/16.
Объем: 1.0 усл.-печ.л., 1.0 уч.-изд.л.
Тираж 100. Заказ 87.

Типография во Флоровском монастыре
тел. 416-54-62

435839

AB 36.183